

POGARDA CZY TROSKA. STRATEGIE WOBEC ARCHITEKTURY MOMO NA GÓRNYM ŚLĄSKU

Ryszard Nakonieczny

Wydział Architektury, Politechnika Śląska, Gliwice, Polska
Faculty of Architecture, Silesian University of Technology, Gliwice, Poland
e-mail: ryszard.nakonieczny@polsl.pl

*„Budowla, jak wielka literatura, poezja czy muzyka, może opowiedzieć nie-
jedną historię. Może ukazać świat z zupełnie innej perspektywy; budzić
pragnienia, wytyczać nowe szlaki”*

Daniel Libeskind¹

Streszczenie. Górny Śląsk odegrał i odgrywa istotną rolę w rozwoju architektury MoMo w Europie Środkowej, na każdym etapie: od protomodernizmu i wczesnego modernizmu (jugend stil, secesja, nowa estetyka fabryczna, ekspresjonizm) przez dojrzały modernizm (Neues Bauen, funkcjonalizm), jego późną fazę (socmodernizm) aż po najnowszy nurt tzw. nowego modernizmu. W obszarach ochrony obiektów modernistycznych można zaobserwować tu 4 podstawowe modele relacji i odniesień, jak np.: 1. arogancja – negacja, likwidacja, zniszczenie, eksterminacja, wymazywanie z pamięci; 2. bierna tolerancja – obojętność, akceptacja egzystencji z pominięciem zabiegów ochronnych, ignorancja, skazywanie obiektu na powolną śmierć techniczną; 3. akceptacja – dostrzeganie wartości obiektu w środowisku arch.-urb., ochrona prawna, modernizacja, konserwacja, utrzymywanie właściwego stanu technicznego; 4. kontynuacja – dostrzeganie wybitnych wartości obiektu w środowisku arch.-urb., ochrona prawna, modernizacja, konserwacja, twórcze kultywowanie wartości kulturowych w nowych obiektach. Geneza negatywnych zachowań związana jest z wszechobecnym syndromem zrywania ciągłości historycznej. To nie tylko choroba o zasięgu regionalnym, ale wręcz narodowa epidemia.

Słowa kluczowe: architektura MoMo, modernizm, arogancja, bierna tolerancja, akceptacja, kontynuacja, syndrom zrywania ciągłości kulturowej

Górny Śląsk odegrał istotną rolę w rozwoju architektury modernistycznej w Europie Środkowej². Idee protomodernizmu można zauważyć tutaj bardzo

¹ *Przełom: przygody w życiu i architekturze*, Wyd. Nauk.-Tech., Warszawa 2008, s. 11.

² R. Nakonieczny, *Modernizm na Górnym Śląsku* [w:] *Be modern. Modernizm na Śląsku*. Wyd. SARP, Katowice 2005, s. 3 oraz R. Nakonieczny, *Upper Silesian modernism and its interwar luxurious aspect*. ACEE Architecture, Civil Engineering, Environment 2008, 1, 3, s. 21–26.

wcześniej, już podczas wielkiej industrializacji regionu, która rozpoczęła się w ostatniej fazie XVIII w., przyjmując wpływy z Wielkiej Brytanii. W 1796 r. zbudowano w Łażanach na rzece Strzegomce jeden z najstarszych żeliwnych mostów na kontynencie europejskim (poza Anglią), wykonany przy udziale miejscowej technologii odlewniczej. Dalszy rozwój hutnictwa spowodował upowszechnienie nowych materiałów i konstrukcji w budownictwie nie tylko przemysłowym, ale także publicznym i mieszkaniowym.

Wczesne nurty modernizmu: jugendstil – secesja, estetyka fabryczna i ekspresjonizm zaznaczyły się na początku XX w., jako wpływy dwóch ośrodków stołecznych: Wiednia i Berlina. Nowe formy estetyki przemysłowej dotarły tu jako transpozycja behrensowskiego motywu fabryki, co widać w elektrowni Zaborze w Zabrze i stacji transformatorowej w Gliwicach, a ekspresjonistyczne ceglane wątki murów ujawniły się w zabudowaniach kopalni „Anna” w Pszowie i „Marcel” w Radlinie autorstwa Hansa Poelziga oraz w domach osiedli robotniczych projektowanych dla Katowic przez Bruno Tauta.

Dojrzała faza modernizmu w postaci Neues Bauen i funkcjonalizmu zwanego stylem międzynarodowym to najbardziej progresywny okres w historii Górnego Śląska. Po I wojnie światowej w rezultacie plebiscytu z 1921 r. region został rozdzielony na 2 części: polską i niemiecką, co spowodowało kultywowanie odrębnych wzorców nowoczesności w architekturze. W niemieckiej strefie dominował romantyczny ekspresjonizm eksponujący ceglane wątki ścian oraz ceramiczne pokrycia spadzistych dachów. Mniejszość stanowiły rozwiązania awangardowe z kręgu Neues Bauen, wśród których wyróżnia się tekstylny dom towarowy Erwina Weichmanna, projektowany przez Ericha Mendelsohna w 1922 r. – pierwszy w jego karierze. Polska część była bardziej pragmatyczna i racjonalna, zarzucając bardzo wcześnie romantyczne elementy rodzimego klasycyzmu. Tu przeważała biała tynkowana architektura z płaskimi dachami. W Katowicach i Chorzowie powstały pierwsze polskie drapacze chmur o stalowym szkielecie konstrukcyjnym. Bardzo rzadko stosowano ceglane elewacje, ponieważ kojarzone były z dawną pruską estetyką.

Późna faza modernizmu w postaci socmodernizmu rozwinęła się w regionie po II wojnie światowej, zmieniając lakoniczność uformowań międzywojennych na rzecz rozwiązań rzeźbiarskich eksponujących surową strukturę betonu³. Najbardziej charakterystycznymi obiektami tego nurtu są katowickie gmachy Hali Widowiskowo-Sportowej „Spodek” (M. Gintowt, M. Krasiński, A. Żurawski, W. Zalewski, 1971)⁴ oraz Dworca PKP (W. Kłyszewski, J. Mokrzyński, E. Wierzbicki, W. Zalewski, 1972)⁵.

³ D. Crowley, *Socmodernizm a architektura czasu wolnego i rekreacji w Europie Środkowo-Wschodniej w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku* [w:] *Florencja i Kraków wobec dziedzictwa*, Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków 2008, s. 227–253.

⁴ R. Nakonieczny, *Architektura wielkich modernistycznych hal targowych i widowiskowo-sportowych Gdyni, Katowic i Gdańska* [w:] Wydawnictwo Konferencji KAIU PAN O/Gdańsk

Współczesny pluralizm stylowy, z coraz silniej zaznaczającą się akceptacją dawnych idei modernistycznych, to już kolejna fala powrotu do źródeł nurtu modernistycznego w architekturze, którą można określić mianem nowego modernizmu.

Na Górnym Śląsku znajduje się wiele cennych obiektów modernistycznych, jednak niewiele z nich objętych jest ochroną prawną. Paradoksalnie w Katowicach, w mieście erygowanym w 1865 r., na 168 obiektów zabytkowych, tylko 21 to obiekty MoMo (modern movement)⁶. Z tego powodu wiele wartościowych budynków nie jest objętych ochroną prawną, co przyczynia się do ich dewastacji, a nawet rozbiórki. Jak więc chronić modernizm?

Andrzej Niezabitowski, badając udział kontekstu historycznego w procesie powstawania nowego budynku, zauważył, iż dawna architektura może być traktowana jako źródło inspiracji współczesnych procesów twórczych. Określił 4 możliwe sposoby postępowania z dziedzictwem historycznym, wyróżniając następujące postawy⁷:

- **arogancji** – polegającej na negacji, likwidacji, zniszczeniu, eksterminacji i wymazywaniu z pamięci elementów historii;

- **biernej tolerancji** – czyli obojętności wobec dziedzictwa wieków, akceptacji jego egzystencji z pominięciem zabiegów ochronnych, ignorancji, skazywania obiektu na powolną śmierć techniczną;

- **akceptacji** – dostrzeganie wartości obiektu architektonicznego w środowisku kulturowym, ochrona prawna, modernizacja, konserwacja, utrzymywanie właściwego stanu technicznego;

- **kontynuacji** – dostrzeganie wybitnych wartości dawnego obiektu w środowisku architektoniczno-urbanistycznym, połączona z twórczym kultywowaniem jego elementów, charakteru, składni w nowych obiektach.

Relacje te mogą dobitnie odzwierciedlać różnorodne nastawienie społeczne wobec spuścizny ruchu MoMo: od skrajnie negatywnych związanych z pogardą dorobku modernizmu, aż do pozytywnych, których świadectwem jest głęboka troska o zachowanie należytego stanu technicznego obiektów oraz kultywowanie ważnych elementów estetyki w nowej architekturze.

Geneza negatywnych relacji wobec architektury MoMo związana jest z tzw. syndromem zrywania ciągłości historycznej⁸, który wydaje się być nie tylko

pt.: *Budynki użyteczności publicznej* 15 listopad 2004, z. 2, Wydział Arch. Politechnika Gdańska, Gdańsk 2004, s. 49–54.

⁵ *Dworzec Kolejowy w Katowicach*, Architektura nr 10, 1973, s. 370–373 oraz A. Franta, *Powód do uzasadnionej dumy*, Architektura nr 10, 1973, s. 374–375.

⁶ Dane wg rejestru zabytków nieruchomych województwa śląskiego Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków z dnia 21.01.2008 <http://www.kobidz.pl/app/site.php5/article/1469/3159.html>

⁷ *Rola historii architektury w kształceniu współczesnych architektów*, Teka Komisji Urbanistyki i Architektury, Tom XXIX, 1997, s. 121, 122.

⁸ Prof. Ewa Chojcka z Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach wypowiadała się wielokrotnie na temat zrywania ciągłości historycznej na Górnym Śląsku, np. w rozmowie z red. Tomaszem

przypadłością minionego wieku, ale trwałą cechą obserwowaną i dziś. To nie tylko regionalna choroba, ale narodowa epidemia, która polega na budowaniu ciągle i od nowa własnej tożsamości kulturowej na drodze permanentnego zrywania więzów czasoprzestrzennych w architekturze. Symptomy takiej sytuacji nakreślają daty graniczne historii nie tylko Górnego Śląska, ale i całego kraju:

– rok 1922 – powstanie autonomicznego województwa śląskiego, którego kultura odcięła się od pruskich korzeni⁹;

– rok 1939 – okupacja niemiecka połączona z dezawuowaniem osiągnięć architektury II Rzeczypospolitej określanej jako „obce żydowsko-amerykańskie wzory oparte na spekulacji gruntów władzy polskiej na niemieckim Górnym Śląsku”¹⁰;

– rok 1949 – Krajowa Narada Architektów członków PZPR wydaje dekret o realizacji architektury socrealistycznej przeznaczonej do walki przeciw kosmopolityzmowi, konstruktywizmowi, formalizmowi sanacyjnej architektury międzywojnia¹¹;

– 1956 – socmodernizm, odwrót od socrealizmu po odwilży gomułkowskiej związany z powrotem ku globalnym tendencjom późnego modernizmu¹²;

1978 – Czesława Bieleckiego „Ciągłość w architekturze”, m.in. krytyka prefabrykacji wielkopłytywowej¹³;

– 1981 – światowy kongres UIA w Warszawie, Charlesa Jencksa apoteoza postmodernizmu¹⁴;

– 2006 – wyburzenie Supersamu w Warszawie, definitywna rozprawa z negatywnie kojarzoną i zaniedbaną architekturą socmodernizmu¹⁵;

Między pogardą a troską – tak można określić szeroki wachlarz strategii wobec architektury MoMo obserwowanych na Górnym Śląsku:

Przykłady **arogancji**:

– lata 1940–1943, rozbiórka Muzeum Śląskiego w Katowicach (K. Schayer, 1938–1939),

– 2005, rozbiórka elektrowni kopalni Szombierki (dawniej Hohenzollern) w Bytomiu,

Malkowskim, *Śląskowi trzeba przywrócić pamięć*, Gazeta Wyborcza Katowice, Bielsko-Biała, wydanie z 4 grudnia 2007, s. 2.

⁹ W. Odorowski, *Architektura Katowic w latach międzywojennych (1922-1939)*, Muzeum Śląskie, Katowice 1994, s. 49–50.

¹⁰ H. Grethe, *Gegenüberstellung zweier bebauungspläne*, Kattowitz 1943, s. 264.

¹¹ B. Garliński, *Architektura polska 1950–1951*, Państw. Wyd. Techn., Warszawa 1953, s. 3.

¹² A. Basista, *Betonowe dziedzictwo. Architektura w Polsce czasów komunizmu*, PWN, Warszawa 2001, s. 56, 178.

¹³ I. Kozina, *Czas wielkich przemian 1980–2000* [w:] *Sztuka Górnego Śląska*, Muzeum Śląskie, Katowice 2004, s. 470.

¹⁴ I. Kozina, *Czas wielkich...*, s. 470–471 oraz E. Węclawowicz-Gyurkovich, *Postmodernizm w polskiej architekturze*, Zakł. Graf. Polit. Krak., Kraków 1998, s. 12, 18.

¹⁵ D. Crowley, *Socmodernizm a architektura...*, s. 246, 247.

– 2003, wyburzenie hali sportowej huty Baildon w Katowicach (T. Rezler, K. Korpys, 1962–1969).

Przykłady biernej tolerancji:

– 2007 przebudowa elewacji oraz likwidacja wolno stojącej witryny i zadaszenia nad wejściem w budynku handlowym „Ślązak” (M. Skalkowski, J. Jarecki, S. Kwaśniewicz, 1959),

– skazywanie na powolną śmierć techniczną dawnej siedziby Śląskiego Instytutu Naukowego potem PAN w Katowicach (S. Kwaśniewicz, 1972),

– niekontrolowana wymiana stolarki okiennej i drzwiowej o odmiennej kolorystyce i podziale niż było to pierwotnie w budynku mieszkalno-usługowym Profesorów Śląskich Technicznych Zakładów Naukowych w Katowicach (E. Chmielewski, 1929).

Przykłady akceptacji negatywnej:

– wprowadzenie ceglanego wypełnienia ścian zamiast transparentnego szklanego w fasadzie biblioteki na placu Jana III Sobieskiego w Bytomiu (2008),

– pozostawienie w fazie daleko posuniętej destrukcji garażu willi mecenasza Kaźmierczaka w Katowicach (T. Michejda, 1930) przy jednoczesnej modernizacji głównej bryły budynku,

– przebudowa z naruszeniem pierwotnych otworów okiennych i drzwiowych, wprowadzenie nowych obcych detali architektonicznych oraz wypraw tynkarskich wraz z ociepleniem fasad dwóch sąsiednich budynków mieszkalno-usługowych w Katowicach: inż. Jana Squedera (Spółka Inżyniersko Budowlana, 1932) oraz Königsbergera (1938);

– ocieplenie elewacji budynków mieszkalno-usługowych w Katowicach z zatarciem pierwotnych elementów mozaiki ceramicznej (jednostka wertykalna, horyzontalna i pawilon handlowy) (J. Jarecki, S. Kwaśniewicz, 1962),

– przebudowa elewacji biurowca Biprohut w Gliwicach (R. Moszant, 1965–1973) z wprowadzeniem nowej szklanej ściany kurtynowej o odmiennych formach, likwidacja tzw. bri solei,

– nowa elewacja Budynku Urzędów Niezespoleonych w Katowicach (W. Kłębkowski, 1935–1936) oraz rozbiórka „bri solei” z nadbudowanej w latach powojennych części budynku,

– całkowita przebudowa kina Kosmos w Katowicach (J. Jarecki, ok. 1960) wprowadzenie nowej estetyki i innego uformowania bryłowego.

Przykłady akceptacji pozytywnej:

– wieżowiec mieszkalny Pracowników Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego oraz Izby Skarbowej w Katowicach (T. Kozłowski, 1929–1930), utrzymywanie w dość dobrym stanie wszystkich elewacji, niewielki udział niekontrolowanej wymiany okien o nieco innych podziałach niż pierwotne,

– gmach Teatru Ziemi Rybnickiej w Rybniku (J. Gottfried, H. Buszko i A. Franta, 1958–1964), docieplenie budynku wraz z odtworzeniem prawie pierwotnej plastyki wszystkich elewacji,

Przykłady kontynuacji MoMo:

– gmach ZUS w Zabrze (Iranko: A. Duda, H. Zubel, 1994–1997), połączenie elementów górnośląskiej rodzimości (cegłany wątek elewacji) z radykalną estetyką neomodernistyczną,

– dom z ziemi śląskiej w Katowicach (KWK Promes, M. Wolnik-Konieczny, R. Konieczny, 2001–2002) współczesna architektura konceptualna z elementami estetyki modernistycznej,

– dom atrialny pod Opolem (KWK Promes: M. Wolnik-Konieczny, R. Konieczny, 2003–2006), konceptualna architektura o najwyższym poziomie rozwiązań będąca kontynuacją idei jednorodzinnych domów mieszkalnych Le Corbusiera i Miesa van der Rohe,

– gmach Sądu Okręgowego w Katowicach (Archistudio: M. Pilinkiewicz, T. Studniarek, 2008), racjonalizm uformowania przestrzennego o rodzimych cechach górnośląskiej estetyki.

Każdy region kumuluje w sobie doświadczenia historii wielu kultur i narodowości. Niepowtarzalna aura miejsca związana jest z przechowywaniem pamięci historycznego dziedzictwa zespolonego w jedną nierozzerwalną całość. Obraz kultury regionu będzie niepełny, jeśli pominie się choćby jeden składnik. Historia uczy, by nie zrywać więzów kulturowych, a przykład Wawelu i Krakowa może służyć za wzór pojednania z własną historią. Tam po wielu perturbacjach związanych z odbudową wzgórza wawelskiego po II wojnie światowej pozostawiono jedno skrzydło dawnego gmachu Szpitala Austriackich Koszar Wojskowych z poł. XIX w.¹⁶ oraz gmach administracyjny Generalnego Gubernatora Hansa Franka (Kalfus, F. Koettgen u. E. Horstmann, 1941–1943)¹⁷ będący przebudową dawnych Kuchni Królewskich. Dziś już niewielu z nas pamięta, że Brama Bernardyńska to również relikw przebudowy niemieckiego okupanta¹⁸. Zamek w Przegorzanach jest także śladem faszystowskiej estetyki. To tzw. Schloss Wartenberg, który ofiarowano Heinrichowi Himmlerowi¹⁹. W 1941 r. przebudowany został gmach Towarzystwa Ubezpieczeniowego Feniks przy Rynku (A. Szyszko-Bohusz, 1931–1932). Okupant zmienił wówczas jego gabaryty i detale (zlikwidowano attykę, którą zastąpił dach mansardowy z lukarnami oraz wprowadzono masywne belkowanie podtrzymywane przez jońskie pilastry wielkiego porządku)²⁰. Dziś niewiele przypomina swój pierwowzór. Nikt jednak nie waży się przywracać mu pierwotne formy. To świadek architektury III Rzeszy w sąsiedztwie „narodowych” Sukiennic i bryły kościoła Mariackiego.

¹⁶ J. Purchla, *Matecznik polski*, Znak, Kraków 1992, s. 104.

¹⁷ P. Dettloff, M. Fabiański, A. Fischinger, *Zamek królewski na Wawelu. Sto lat odnowy (1905–2005)*, Zamek królewski na Wawelu, Kraków 2005, s. 89.

¹⁸ J. Dobesz, *Wrocławska architektura spod znaku swastyki na tle budownictwa III Rzeszy*, Ofic. Wyd. Polit. Wrocł., Wrocław 1999, s. 184–185.

¹⁹ M. Fabiański, J. Purchla, *Przewodnik po architekturze Krakowa*, Wyd. Literackie, Kraków 2001, s. 93.

²⁰ J. Dobesz, *Wrocławska architektura...*, s. 182–184.

Skoro pozostawiono elementy kultury okupanta austriackiego z okresu rozbiorów i niemieckiego z czasu II wojny światowej, to czy nie warto chronić rodzimej kultury socmodernistycznej?

Oceniamy architekturę w kategoriach jej wartości, nie zaś ideologii, której służyła.

„Historia to koszmar, z którego może obudzić człowieka tylko sztuka” – jak pisał James Joyce w „Ulissesie”²¹.

Na Górnym Śląsku wiele instytucji i osób prowadzi szeroko zakrojone działania edukacyjne na rzecz „oswajania” regionalnej architektury MoMo. Są wśród nich:

I. Wydział Architektury Politechniki Śląskiej w Gliwicach (Andrzej Niezabitowski, Ryszard Nakonieczny, Justyna Wojtas, Magdalena Żmudzińska-Nowak, student Mateusz Mastalski):

- konferencja „Paradygmat luksusu w architekturze modernizmu XX wieku” 5–7 maja 2006 r.,

- wystawa „Górnośląski modernizm XX wieku – lata międzywojenne”, Klub Pracowników Politechniki Śląskiej, Gliwice, 5–31 maja 2006 r.;

- wystawa „Górnośląski modernizm XX wieku – lata powojenne i współczesność”, hall Wydziału Architektury Politechniki Śląskiej, Gliwice, 6–31 maja 2006 r.;

- współorganizator studenckich warsztatów „Pociąg do architektury – Dworzec PKP w Katowicach” 1–3 marca 2007 r.;

- list otwarty w obronie dworca PKP w Katowicach 20 czerwca 2007 r.

II. Akademia Sztuk Pięknych w Katowicach (Marian Oslisło, Matylda Sałajewska):

- dyplomy dotyczące promocji architektury socmodernistycznej, np. projekt „Skin” Matyldy Sałajewskiej 30 września 2008 r.

III. Uniwersytet Śląski (Ewa Chojecka, Barbara Szczypka-Gwiazda, Irma Kozina, Jerzy Gorzelik):

- monografia architektury Górnego Śląska: „Sztuka Górnego Śląska od średniowiecza do końca XX wieku” (Katowice, 2004);

- list otwarty w obronie dworca PKP w Katowicach 20 czerwca 2007 r.

IV. SARP Katowice (Tomasz Studniarek, Anna Pohl, Ryszard Nakonieczny):

- współorganizator studenckich warsztatów „Pociąg do architektury – Dworzec PKP w Katowicach” 1–3 marca 2007 r.;

- list otwarty w obronie dworca PKP w Katowicach 20 czerwca 2007 r.;

- wystawa „Be modern” wraz z darmowymi pocztówkami i broszurą prezentującą obiekty modernizmu XX wieku, 31 stycznia – 13 lutego 2006 r.

V. Muzeum w Gliwicach (Leszek Jodliński, Krystyna Goczał, Justyna Wojtas, Ryszard Nakonieczny):

²¹ Za P. Średniawą, *Socmodernizm- zburzyć czy pokochać*. Architektura & Biznes, nr 10, 2007, s. 33.

- Gliwickie Dni Dziedzictw Kulturowego, których tematem wielokrotnie były obiekty socmodernistyczne, np. Gliwickie szkoły 15–16 września 2007 (wydano darmowe foldery o poszczególnych obiektach);

- wykłady Uniwersytetu dla Wszystkich, których tematem są także obiekty powojennej architektury.

VI. Gazeta Wyborcza w Katowicach (Tomasz Malkowski):

- obrona architektury modernistycznej na Górnym Śląsku w wielu artykułach;

- pocztówka do Cezarego Grabarczyka Ministra Infrastruktury o wstrzymanie egzekucji dworca PKP.

VII. Silesia Partner (Jadwiga Kocur, konsultant Ryszard Nakonieczny):

- programy telewizyjne pt. „Odkrywanie przestrzeni” 2005–2006;

- film „Dwugłowy Smok” 2006;

- wystawa „Ginące piękno architektury dwudziestolecia międzywojennego” 2007.

KONKLUZJA

Jesteśmy powiernikami kultury budowlanej przeszłości, a zgodnie z twierdzeniem Tomasza Manna: „kultura to umiejętność dziedziczenia”, więc utrzymanie wyjątkowej aury miejsca tkwi w poszanowaniu jej różnorodności, gdyż według Heraklita z Efezu „przeciwieństwa łączą się z sobą, a z różności najpiękniejsza wynika harmonia”.

PIŚMIENNICTWO

Basista A., *Betonowe dziedzictwo. Architektura w Polsce czasów komunizmu*, PWN, Warszawa 2001.

Chojcka E. (red. nauk.), *Sztuka Górnego Śląska*, Muzeum Śląskie, Katowice 2004.

Crowley D., *Socmodernizm a architektura czasu wolnego i rekreacji w Europie Środkowo-Wschodniej w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku* [w:] *Florence i Kraków wobec dziedzictwa*, Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków 2008.

Dettloff P., Fabiański M., Fischinger A., *Zamek królewski na Wawelu. Sto lat odnowy (1905–2005)*, Zamek królewski na Wawelu, Kraków 2005.

Dobesz J., *Wrocławska architektura spod znaku swastyki na tle budownictwa III Rzeszy*, Ofic. Wyd. Polit. Wrocław, Wrocław 1999.

Dworzec Kolejowy w Katowicach, *Architektura* nr 10, 1973.

Fabiański M., Purchla J., *Przewodnik po architekturze Krakowa*, Wyd. Literackie, Kraków 2001.

Franta A., *Powód do uzasadnionej dumy*, *Architektura* nr 10, 1973.

Garliński B., *Architektura polska 1950–1951*, Państw. Wyd. Techn., Warszawa 1953.

Grethe H., *Gegenüberstellung zweier bebauungspläne*, Kattowitz 1943.

Kozina I., *Czas wielkich przemian 1980–2000* [w:] *Sztuka Górnego Śląska*, Muzeum Śląskie, Katowice 2004.

Libeskind D., *Przełom: przygody w życiu i architekturze*, Wyd. Nauk.-Techn., Warszawa 2008.

- Malkowski T., Śląskowi trzeba przywrócić pamięć, *Gazeta Wyborcza Katowice*, Bielsko-Biała, wydanie z 4 grudnia 2007.
- Nakonieczny R., *Architektura wielkich modernistycznych hal targowych i widowiskowo-sportowych Gdyni, Katowic i Gdańska* [w:] Wydawnictwo Konferencji KAIU PAN O/Gdańsk pt. *Budynki użyteczności publicznej* 15 listopad 2004, Zeszyt 2, Wyd. Arch. Polit. Gdańska, Gdańsk 2004.
- Nakonieczny R., Modernizm na Górnym Śląsku [w:] *Be modern. Modernizm na Śląsku*. Wyd. SARP, Katowice 2005.
- Nakonieczny R., Upper Silesian modernism and its interwar luxurious aspect [w:] *ACEE Architecture, Civil Engineering, Environment*, 1, 3/2008.
- Niezabitowski A., Rola historii architektury w kształceniu współczesnych architektów, *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury*, T. XXIX, 1997.
- Odorowski W., *Architektura Katowic w latach międzywojennych (1922–1939)*, Muzeum Śląskie, Katowice 1994.
- Purchla J., *Matecznik polski*, Znak, Kraków 1992.
- Rejestr zabytków nieruchomych województwa śląskiego Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków z dnia 21 stycznia 2008 <http://www.kobidz.pl/app/site.php5/article/1469/3159.html>
- Średniawa P., Socmodernizm – zburzyć czy pokochać, *Architektura & Biznes* nr 10, 2007.
- Węclawowicz-Gyurkovich E., *Postmodernizm w polskiej architekturze*, Zakł. Graf. Polit. Krak., Kraków 1998.

FOUR STAGES OF RELATIONS TO MOMO ARCHITECTURE IN UPPER SILESIA

Abstract. Upper Silesia has been played quite important role in developing MoMo architecture in Central Europe at every stage: from protomodernism and early modernism (jugend stil, art nouveau, a new factory aesthetic, expressionism) by mature stage of modernism (Neues bauen, functionalism –international style), the late stage of modernism – socialist modernism, called “socmodernism” to the latest trend – new modernism. In the areas of conservation of modernist buildings you can see 4 basic models of relationships and references, such as: 1. arrogance – negation, elimination, destruction, extermination, erasing the memory; 2. passive tolerance – indifference, acceptance of life without the protective treatments, ignorance, convict object to a slow technical death; 3. acceptance – perception of values of object in environment, law protection, modernization, maintenance of proper technical state; 4. continuance – perception of excellent object values in environment, law protection, modernization, maintenance, cultivating a creative cultural values to new objects. Origin of negative behavior is linked to the ubiquitous syndrome severing of historical continuity. It is not just a disease of the regional, but even the national epidemic.

Key words: MoMo architecture, modernism, negation, tolerance, acceptance, continuance, “breaking roots of culture” syndrome